

Date: 7th April-2026

LIRIK ASARLARNI O'QITISHDA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK
YONDASHUVLAR

Shirinbayeva Sevinch Olimjonovna

Samarqand davlat pedagogika instituti

o'zbek tili va adabiyoti fakulteti,

2-bosqich magistranti +998 50 807 60 23

Annotatsiya: Mazkur maqolada lirik asarlarni o'qitishda psixologik-pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida lirik asarlarning o'ziga xos psixologik xususiyatlari, o'quvchilarning hissiy-idrok faoliyati hamda ularning individual tafakkurini rivojlantirish omillari tahlil qilindi. Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, interfaol metodlar va integrativ yondashuvlarning dars samaradorligini oshirishdagi o'rni asoslab berildi.

Maqolada lirik asarlarni o'qitish jarayonida empatiya, refleksiya va assotsiativ tafakkurni shakllantirish muhim omil sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixologik-pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, badiiy matni chuqur anglash hamda estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, maqolada lirik asarlarni o'qitishda uchraydigan muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Natijada, mazkur yondashuvlarning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: lirika, psixologik yondashuv, pedagogik yondashuv, empatiya, refleksiya, interfaol metodlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, badiiy tahlil.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimida badiiy adabiyotning o'rni muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, lirik asarlar o'quvchilarning ruhiy dunyosini boyitish, ularning estetik didini shakllantirish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli lirika janrini o'qitish jarayoni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etilishi zarur.

Lirik asarlar boshqa janrlardan farqli ravishda insonning ichki kechinmalari, hissiyotlari va ruhiy holatini aks ettiradi. Ularni tushunish uchun o'quvchidan nafaqat bilim, balki his qilish, tasavvur etish va shaxsiy munosabat bildirish kabi ko'nikmalar talab etiladi. Demak, lirik asarlarni o'qitishda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchilardan faqat tayyor bilimlarni egallash emas, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o'z qarashlarini ifoda etish talab etilmoqda. Bu esa o'qituvchidan darslarni yangicha yondashuvlar asosida tashkil etishni talab qiladi. Xususan, lirik asarlarni o'qitishda psixologik va pedagogik yondashuvlardan foydalanish dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Date: 7th April-2026

Psixologik yondashuv o'quvchining hissiy idrokini rivojlantirish, asarni chuqurroq anglashga yordam berish bilan bog'liq bo'lsa, pedagogik yondashuv darsni to'g'ri tashkil etish, samarali metodlardan foydalanishni nazarda tutadi. Bu ikki yondashuvning uyg'unligi o'quvchilarning lirik asarlarni to'liq va ongli ravishda o'zlashtirishiga imkon yaratadi.

METODLAR

Lirik asarlarning o'ziga xosligi va ularni o'qitishning psixologik asoslari

⁹Lirik asarlar badiiy adabiyotning boshqa janrlaridan o'zining subyektivligi, emotsionalligi va qisqa hajmda chuqur ma'no ifodalashi bilan ajralib turadi. Ularda voqea-hodisalardan ko'ra insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati va hissiy tajribasi markaziy o'rinni egallaydi. Shu sababli lirik asarni o'zlashtirish jarayoni ko'proq psixologik idrok bilan bog'liq bo'lib, o'quvchining hissiy sezgirligi, tasavvuri va shaxsiy tajribasiga tayanadi.

Psixologik

nuqtai nazardan, lirik asarni anglash quyidagi jarayonlar orqali amalga oshadi:

emotsional rezonans (asar bilan hissiy uyg'unlashuv),

empatiya (lirik qahramon holatini his etish),

refleksiya (o'z hissiyotlarini tahlil qilish),

assotsiativ tafakkur (obrazlarni shaxsiy tajriba bilan bog'lash).

Demak, o'qituvchi lirik asarni o'qitishda o'quvchining nafaqat bilim darajasini, balki uning psixologik holatini ham hisobga olishi zarur.

¹⁰Lirikani o'qitish samaradorligi ko'p jihatdan qo'llanilayotgan pedagogik yondashuvlarga bog'liq. Zamonaviy ta'limda quyidagi yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etadi:

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv

Mazkur yondashuv o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yadi. Har bir o'quvchining:

individual fikri,

hissiy qabul qilish darajasi,

talqin qilish uslubi e'tiborga olinadi.

Bu yondashuv asosida o'qitishda o'quvchi tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil ravishda shakllantiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Kompetensiyaviy yondashuv

Lirik asarlarni o'qitishda faqat nazariy bilim berish emas, balki quyidagi kompetensiyalarni shakllantirish muhim:

badiiy matnni tahlil qilish,

mustaqil fikr bildirish,

estetik baholash,

ijodiy yondashuv.

⁹ Abdullaev O. **O'zbek adabiyoti nazariyasi.** – Toshkent: O'zbekiston, 2018.

¹⁰ Nazarov R. **She'riyatning janriy turlari.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.

Date: 7th April-2026

Natijada o'quvchi real hayotda ham adabiy tafakkurdan foydalana oladigan shaxsga aylanadi.

Interfaol metodlar asosida lirik asarlarni o'qitish

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar lirik asarlarni o'qitishda interfaol metodlardan keng foydalanishni taqozo etadi. Quyida eng samarali metodlar tahlil qilinadi:

“Aqliy hujum” metodi

Ushbu metod dars boshida yoki muayyan muammoni ochishda qo'llaniladi. Masalan, she'r mavzusiga oid savol tashlanadi va o'quvchilar o'z fikrlarini erkin bayon etadilar.

Afzalliklari:

erkin fikrlashni rivojlantiradi;
darsga qiziqishni oshiradi;
o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

“Klaster” metodi

Bu metod orqali she'r mazmuni va obrazlari tizimli ravishda ochib beriladi. Markaziy tushuncha atrofida bog'liq g'oyalar joylashtiriladi.

Natija:

murakkab tushunchalar soddalashtiriladi;
vizual tafakkur rivojlanadi.

“INSERT” metodi

O'quvchilar matnni o'qish jarayonida quyidagi belgilarni qo'yadilar:

“+” — yangi ma'lumot,
“_” — zid fikr,
“?” — tushunarsiz joy,
“!” — muhim fikr.

Bu metod o'quvchining o'qish jarayonidagi faolligini oshiradi va tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

Rolga kirish (dramatizatsiya) metodi

O'quvchilar lirik qahramon roliga kirib, uning nomidan fikr bildiradilar.

Pedagogik ahamiyati:

empatiya rivojlanadi;
obraz chuqurroq anglanadi;
nutq madaniyati shakllanadi.

“Sinkveyn” metodi

Bu metod orqali o'quvchilar she'r mazmunini 5 qatorli shaklda ifodalaydilar:

Mavzu (1 so'z)
Tavsif (2 sifat)
Harakat (3 fe'l)
Munosabat (gap)
Sinonim (1 so'z)

Date: 7th April-2026

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bu usul qisqa va aniq fikr bildirish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Mazkur tadqiqotda lirik asarlarni o'qitishda psixologik-pedagogik yondashuvlar hamda interfaol metodlarning qo'llanilishi kompleks tarzda tahlil qilindi.¹¹ Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish tizimida ustun bo'lgan reproduktiv metodlar o'quvchilarning lirik matnni chuqur anglashiga yetarli darajada xizmat qilmaydi. Aksincha, psixologik yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi.

Psixologik yondashuvning amaliy natijalari: Tadqiqot davomida kuzatilgan asosiy jihatlardan biri — o'quvchilarning hissiy-idrok faoliyatidagi ijobiy o'zgarishlardir. o'quvchilarda emotsional faollik sezilarli darajada oshdi; lirik qahramon holatini anglashda empatik yondashuv shakllandi; o'z fikrini mustaqil ifodalashga bo'lgan intilish kuchaydi. Bu esa shuni ko'rsatadiki, psixologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki his qiluvchi va tafakkur yurituvchi subyektga aylantiradi. Interfaol metodlarning samaradorligi tahlili: Qo'llanilgan metodlar (aqliy hujum, klaster, INSERT, rolga kirish, sinkveyn) natijasida quyidagi holatlar kuzatildi: o'quvchilarning darsdagi faollik darajasi oshdi; mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalari rivojlandi; badiiy tafakkur va obrazli fikrlash shakllandi. Ayniqsa, rolga kirish metodining qo'llanilishi o'quvchilarning lirik qahramon bilan ichki yaqinlik hosil qilishiga yordam berdi. Bu esa asar mazmunini chuqurroq anglashga olib keldi. "INSERT" metodidan foydalanish esa o'quvchilarning matn bilan ishlash jarayonida faol ishtirokini ta'minlab, ularning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirdi. Integrativ yondashuv natijalari: Tadqiqot jarayonida lirik asarlarni musiqa, tasviriy san'at va dramatik elementlar bilan uyg'un holda o'qitish yuqori samaradorlik berishi aniqlandi.

musiqa orqali o'quvchilarda hissiy muhit kuchaydi; vizual vositalar yordamida obrazlar yanada aniq tasavvur qilindi; dramatisatsiya orqali jonli idrok va nutq faolligi oshdi. Bu esa integrativ yondashuvning ko'p kanalli idrokni ta'minlash orqali bilimlarni mustahkam o'zlashtirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi. Aniqlangan muammolar va ularning tahlili Tadqiqot davomida ayrim muammolar ham kuzatildi: ayrim o'quvchilarda abstrakt fikrlash yetarli darajada rivojlanmaganligi; she'riy til va ramziy obrazlarni tushinishda qiyinchiliklar; ba'zi holatlarda o'qituvchilarning interfaol metodlardan yetarli foydalanmasligi.

Mazkur muammolarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularni bartaraf etish uchun: darslarda individual yondashuvni kuchaytirish; metodlardan tizimli va maqsadli foydalanish;

o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish zarur.

Yakuniy natijalar va ilmiy xulosalar

O'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Lirik asarlarni o'qitishda psixologik yondashuv o'quvchilarning hissiy va intellektual rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

¹¹ Lirik asarlarni o'rganishda yangi pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati – ilmiy-uslubiy material.

Date: 7th April-2026

Interfaol metodlar o'quvchilarning faolligini oshirib, bilimlarni ongli o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Integrativ yondashuv dars samaradorligini oshiruvchi muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Metodlarning kompleks qo'llanilishi eng yuqori natijani ta'minlaydi.

O'qituvchining metodik va psixologik tayyorgarligi ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Umumiy natija

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, lirik asarlarni o'qitishda psixologik-pedagogik yondashuvlar va zamonaviy interfaol metodlarning uyg'un qo'llanilishi o'quvchilarning: chuqur va mustaqil fikrlashini, hissiy idrokini, estetik dunyoqarashini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshirish bilan birga, shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Lirik asarlarni o'qitish jarayonida psixologik-pedagogik yondashuvlardan foydalanish o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning emotsional, estetik va tafakkuriy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Lirika inson ruhiy kechinmalarining nozik ifodasi bo'lgani sababli uni o'qitishda o'quvchining yosh xususiyatlari, individual psixologik holati hamda qabul qilish darajasini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yondashuvlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, badiiy tafakkur, his-tuyg'ularni anglash va ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, interfaol metodlar, suhbat, tahlil va ijodiy topshiriqlar orqali o'quvchilar lirik asarning mazmun-mohiyatini chuqurroq anglaydilar va unga shaxsiy munosabat bildirishga o'rganadilar.

Shu bilan birga, psixologik-pedagogik yondashuvlar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali muloqotni shakllantiradi, ta'lim jarayonini insonparvarlik ruhida tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada, lirik asarlarni o'qitish samaradorligi oshadi hamda o'quvchilarning adabiyotga bo'lgan qiziqishi mustahkamlanadi.

Umuman olganda, lirik asarlarni o'qitishda zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishning muhim omili bo'lib, barkamol, estetik didga ega, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev O. O'zbek adabiyoti nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
2. Nazarov R. She'riyatning janriy turlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
3. Lirik asarlarni o'rganishda yangi pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati – ilmiy-uslubiy material.

